

*Ілларіонова Н. С.,
студентка IV курсу спеціальності «соціальна робота», Миколаївський національний
університет ім. В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна*

*Стремецька В. О.
канд. іст. наук, доц. кафедри соціальної роботи, Миколаївський національний
університет ім. В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна*

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЧОЛОВІКІВ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

У статті розкрито теоретичні засади професійної реабілітації чоловіків, звільнених з пенітенціарних установ, показано історичний досвід патронажу колишніх ув'язнених. Доведено необхідність формування мотивації до працевлаштування у цієї категорії клієнтів. Наведено результати дослідно-експериментальної роботи з формування мотивації до працевлаштування у звільнених.

***Ключові слова:** професійна реабілітація; пенітенціарна установа; чоловіки; звільнені з пенітенціарних установ; мотивація; працевлаштування.*

Постановка проблеми. Щороку з місць позбавлення волі виходять тисячі чоловіків, які потребують допомоги, і передусім допомоги у працевлаштуванні. Невирішеність цього питання часто зумовлює високий рівень рецидивної злочинності. Слід зазначити, що якщо особа перебуває у в'язниці протягом тривалого часу, вона втрачає свої професійні знання, вміння і навички, а отже, потребує професійної перепідготовки або допомоги у працевлаштуванні. Ці питання вирішуються в основному державними установами, переважно центрами зайнятості, які тісно співпрацюють з недержавними. Однак, на жаль, відповідно до статистики приблизно 1 з 30 звільнених з пенітенціарних установ має офіційну зайнятість. Існує ряд об'єктивних труднощів на шляху професійної реабілітації колишніх ув'язнених (відсутність документів, житла, інформації тощо), однак у багатьох випадках заважає майже повна відсутність мотивації звільнених до отримання офіційної зайнятості. Відповідно, лише сформувавши стійку мотивацію, можна забезпечити активність звільненого у напрямку пошуку роботи.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання професійної реабілітації чоловіків, які звільнилися з пенітенціарних установ, не є повною мірою вивченим в науковій літературі. Аналіз процесів постпенітенціарного супроводу розпочався ще в кінці XIX – на початку XX ст. Ним займалися С. К. Гогель, М. Ф. Лучинський, П. І. Люблінський та інші правознавці, громадські діячі, які побічно торкалися питання професійної реабілітації колишніх ув'язнених. Серед сучасних дослідників патронажу звільнених торкалися О. Беца, Т. В. Журавель, О. М. Неживець, І. П. Павлова, Ю. В. Пилипас, В. О. Стремецька,

В. Г. Топольник, В. П. Шпак та інші. Однак, у сучасних працях професійна реабілітація, а тим більше мотивація до працевлаштування звільнених з пенітенціарних установ не була предметом глибокого спеціального дослідження, тому тема є актуальною і потребує детального вивчення.

Визначення мети та завдань дослідження. Метою даної статті є довести важливість формування мотивації до працевлаштування у процесі здійснення професійної реабілітації чоловіків, звільнених з пенітенціарних установ. Завданнями статті є проаналізувати теоретичні аспекти проблеми, що розглядається, представити результати дослідно-експериментальної роботи з формування мотивації колишніх ув'язнених до працевлаштування, зробити відповідні висновки та пропозиції.

Виклад основного матеріалу. Важливим для розгляду даної теми є розуміння сутності поняття «професійна реабілітація», яка є складовою соціальної реабілітації в цілому. Посібник «Теоретичні основи соціальної роботи» дає наступне визначення поняття «соціальна реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення людини в правах, соціальному статусі, на покращання її здоров'я». Існують такі види реабілітації: психологічна, педагогічна, професійна, соціальна і медична [8, с. 109]. Відомо, що особа, яка пробула певний проміжок часу у в'язниці, втрачає свої професійні знання і навички. Тому, люди, які вийшли з місць позбавлення волі, часто потребують професійної реабілітації. Правознавець О. М. Неживець зазначає, що «професійна реабілітація – це система заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття професійної працездатності

шляхом адаптації, реадптації, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводженням з урахуванням особистих схильностей та побажань особи» [3, с. 256].

Професійна реабілітація вкрай актуальна для звільнених з пенітенціарних установ – осіб, які відбули термін покарання у вигляді позбавлення волі (у повній або частковій ізоляції від суспільства) [6, с. 13]. Станом на 5 березня 2016 р. в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, трималося **65976** осіб, звільнено з установ виконання покарань – **4442** засуджених, зі слідчих ізоляторів – **361** особа [1].

У процесі працевлаштування звільнених дуже заважає несформованість відповідної мотивації. Соціально-педагогічний словник тлумачить поняття «мотивація» так: «спонування до діяльності людини, пов'язане із задоволенням певних потреб; сукупність внутрішніх психологічних умов, що спричиняють і спрямовують людські дії та вчинки і керують ними» [7, с. 146].

Реінтеграція колишніх злочинців була актуальною ще у XVIII–XIX ст. Рецидивна злочинність в країнах Європи та Америки тоді була достатньо високою. Так, в Англії та Уельсі відсоток рецидиву становив 60 %, у Бельгії – 78 %, Австрії – 57 %, Пруссії – 60–70 % [11, с. 642]. Основним суб'єктом допомоги звільненим стали патронажні товариства, перші з яких з'явилися у США. Так, у 1776 р. у Філадельфії виникло Товариство сприяння звільненим арештантам, засноване Р. Уїстером. У Європі перше патронажне товариство було засноване у 1797 р. в Данії. Перші товариства патронажу мали релігійну спрямованість.

Найдієвішим методом індивідуальної допомоги визнавали працевлаштування. Якщо для колишнього в'язня знаходили роботу, задача патронажного товариства вважалася виконаною. Для того, щоб її реалізувати, товариство встановлювало зв'язки з якомога більшою кількістю роботодавців, вивчало економічний стан місцевості, попит на ринку праці тощо. До членства у товаристві намагалися залучити промисловців, власників майстерень, магазинів. Якщо патроновані через якісь причини не могли працювати у майстернях, їм надавали роботу на дому [9, с. 231].

В Англії деякі товариства для підшукування роботи клієнтам запрошували особливих комісіонерів – посередників, які мали зв'язки серед представників промислового та торговельного класів. Протягом 1890-х років патронажні товариства все частіше зверталися за допомогою до довідкових бюро з пошуку роботи. Вони прагнули знайти патронованому такий вид діяльності, який би відповідав його знанням та характеру. Якщо звільнені до ув'язнення були землеробцями або ремісниками, проблем не виникало, складніше було зі службовцями. Паралельно з працевлаштуванням здійснювали надання одягу, взуття, робочих інструментів.

В окремих випадках практикувався такий метод як переселення звільненого до малозаселених окраїн

або колоній. Там завжди була потреба в робочих руках, до того ж, місцеві мешканці не знали про минуле звільненого, тому ставилися до нього по-благливу. Однак, треба зауважити, що до такого переселення підходили дуже обережно. Перед тим, як відправити звільненого, члени товариства докладно обмірковували, чи зможе звільнений знайти роботу в колонії відповідно до професії, чи здатний він фізично важко працювати та захистити себе у разі необхідності. Так, товариство м. Бордо у 1889 р. відправило до колоній 17 з 736 патронованих (близько 3%). Головне французьке товариство патронату у 1891 р. з 4326 клієнтів допомогло переселитися лише 8 особам [9, с. 234].

Звільненим, які не мали житла, надавали можливість мешкати у притулку. Останні поділялися на дві категорії. До першої належали ті, що надавали роботу протягом тривалого часу та вважалися продовженням тюремного виховання. Інший тип притулку давав можливість мешкати у ньому протягом кількох днів для підшукування роботи.

Що стосується часів СРСР, то відомо, що у той період склалася система державного патерналізму, тобто єдиним суб'єктом допомоги виступала держава. Іноді, в певні періоди, виникали громадські організації, однак вони перебували під жорстким контролем держави. Так, серед небагатьох інших у 1920-х роках виникла організація «Геть злочинність», однак невдовзі вона припинила існування [5]. У 1922 р. Наркомюстом було затверджено «Положення про комітет допомоги звільненим з місць ув'язнення». Згідно з ним при губернських органах юстиції створювалися комітети для надання моральної та матеріальної допомоги звільненим з місць позбавлення волі. Комітети сприяли звільненим у пошуку заробітку, поверненні на батьківщину, забезпеченні одягом. Однак, повсюдного розповсюдження зазначені комітети не отримали. У 1930–40-х рр. патронажній діяльності в Україні достатньої уваги не приділялося. У 1970 – на початку 1980-х рр. у системі органів внутрішніх справ були сформовані служби профілактики злочинів. Вони застосовували переважно фізичні методи впливу, тому рівень рецидивної злочинності був високим, і служби були розформовані у 1983 р. [4, с. 105].

Сьогодні усі громадяни, в тому числі особи, які звільнилися з місць позбавлення волі, мають право на працевлаштування і вибір місця роботи шляхом: звернення безпосередньо до підприємства, установи, організації, індивідуального селянського (фермерського) господарства або до іншого роботодавця [4, с. 54]. Для того, щоб працевлаштуватись без допомоги державних органів, необхідна наявність в особи паспорта, трудової книжки, диплома або іншого документа про освіту чи професійну підготовку [4, с. 54].

Якщо самостійно працевлаштуватись особі, звільненій з місць позбавлення волі, не вдається, то оптимальним шляхом є звернення по допомогу до Державної служби зайнятості – районного чи міського центру зайнятості за місцем проживання [4, с. 56]. Необхідною умовою для звернення до центру

зайнятості є реєстрація за місцем проживання в територіальному підрозділі Державної міграційної служби України. До центрів зайнятості мають право звертатися за безоплатним сприянням у працевлаштуванні всі незайняті громадяни, які бажають працювати, а також зайняті громадяни, які бажають змінити місце роботи, працевлаштуватися за сумісництвом чи у вільний від навчання час [4, с. 13].

Звільнені особи, які не мають спеціальної професійної підготовки, можуть працювати на громадських роботах. Громадські роботи – це «загальнодоступні види тимчасової трудової діяльності безробітних або частково незайнятих громадян, що не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки» [4, с. 15]. Вони організуються з метою тимчасової роботи громадян, які втратили роботу і заробіток, у першу чергу безробітних, та для забезпечення трудової реабілітації громадян, які мали значну перерву в професійній діяльності, в тому числі у зв'язку з відбуванням покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі [4, с. 15]. Ці особи можуть також брати участь у виконанні сезонних робіт. «Сезонними вважаються роботи, які через природні і кліматичні умови виконуються не весь рік, а протягом певного періоду (сезону), але не більше шести місяців» [10, с. 177].

Протягом 2015 р. в центрах зайнятості Миколаївської області отримали соціальні послуги 118 звільнених з місць позбавлення волі осіб. За сприянням служби зайнятості знайшли роботу 14 осіб [2]. Для підвищення конкурентоспроможності на сучасному ринку праці осіб, звільнених з місць позбавлення волі, а також для їх залучення до суспільно-корисної праці, набуття необхідної кваліфікації та здобуття робітничих професій, що користуються попитом на ринку праці регіону, всім громадянам цієї категорії пропонувалися навчання, перепідготовка та підвищення кваліфікації. Протягом 2015 р. три особи з місць позбавлення волі проходили професійне навчання та підвищували свою кваліфікацію за професіями слюсар з ремонту автомобілів, електромонтер з ремонту та обслуговування електроустановок [2]. Як бачимо з вищенаведеного, кількість працевлаштованих не є високою, звільнені також не прагнуть проходити перенавчання або перекваліфікацію.

Авторами даної статті у березні 2015 р. було проведено дослідження труднощів у процесі професійної реабілітації звільнених чоловіків, яке дало можливість з'ясувати, що основними перешкодами на шляху працевлаштування є відсутність документів, небажання роботодавців їх наймати, недостатність інформації про можливість знаходження роботи та інші. Однак, на нашу думку, це перешкоди об'єктивного характеру, які, за бажанням самого ж звільненого та наявності відповідної допомоги, є цілком вирішуваними. Однак, дослідження показало, що саме цього бажання у звільнених немає. Так, було з'ясовано, що звільнені не налаштовані на самостійний пошук офіційної зайнятості, а натомість від-

дають перевагу більш легким способам матеріального забезпечення, а саме, очікують фінансової допомоги від держави, налаштовані на швидке знаходження високооплачуваних робіт без докладання зусиль для цього та отримання коштів злочинним шляхом. З особистих якостей найбільше заважають успішно працевлаштуватися лінощі, страх невдачі, невміння долати труднощі та конфліктність. Було також з'ясовано, що лише 20 % звільнених роблять спроби самостійно шукати роботу, а також, що переважна кількість звільнених не бажає звертатися до установ, здатних допомогти у працевлаштуванні.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що за наявності відповідної мотивації, відсутності лінощів та пасивності цілком можливо знайти офіційну постійну роботу. Паралельно має відбуватися подолання схильності звільнених з виправних закладів до конфліктності, страху невдачі тощо. З метою реалізувати вищезазначене у 2016 р. було проведено дослідно-експериментальну роботу. Об'єктом експерименту стали чоловіки (7 осіб), що вийшли з місць позбавлення волі, клієнти ВБО «Рух в підтримку колишніх в'язнів України» «Подолання» (Миколаївське відділення), предметом – рівень мотивації до працевлаштування колишніх засуджених. Гіпотезами дослідження стали припущення про те, що у чоловіків, що вийшли з місць позбавлення волі, спостерігатиметься низький рівень мотивації до працевлаштування; після проведення експерименту мотивація до працевлаштування зросте. У якості контрольної групи виступали клієнти Миколаївського міського центру реінтеграції бездомних громадян (7 осіб).

Сформованість мотивації до працевлаштування чоловіків, звільнених з місць позбавлення волі, визначалася за чотирма основними критеріями – мотивація до успіху, мотивація до праці, управління конфліктами та саморегуляція проявів лінощів за допомогою таких методик: «Діагностика особистості на мотивацію до успіху», «Діагностика мотиваційної сфери», «Оцінка рівня конфліктності особистості», «Визначення рівня лінощів».

Між діагностичними зрізами було проведено серію тренінгових занять, зокрема з таких тем: «Мотивація до успіху», «Успішне працевлаштування – ефективно проходження співбесіди», «Як побороти лінощі», «Розв'язання конфліктів». Під час даних занять використовувалися міні-лекції, терапевтичні казки, різноманітні вправи, елементи арт-терапії, тощо. Результати експериментальної роботи наведені у таблиці.

Як бачимо, високий рівень мотивації до працевлаштування у звільнених експериментальної групи підвищився з 17,5% до 28,5%, середній рівень – з 43% до 53,5%, натомість низький рівень знизився з 39,5% до 18%. Отже, гіпотези підтвердилися повністю, оскільки після проведення експерименту рівень мотивації до працевлаштування підвищився, а на початку експериментальної роботи він перебував на низькому рівні.

**Результати тестування чоловіків, звільнених з пенітенціарних установ,
до та після проведення експериментальної роботи (у%)**

Критерій	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після
Мотивація до успіху	14	57	28,5	29	43	43	43	57	43	–	28,5	14
Мотивація до праці	14	43	–	14	14	57	28	57	72	–	72	29
Відсутність конфліктності	14	–	28,5	43	72	57	43	28,5	14	43	28,5	28,5
Відсутність лінощів	28	14	28,5	28,5	43	57	43	28,5	29	29	28,5	43
Разом	17,5	28,5	21,5	28,5	43	53,5	39	43	39,5	18	39,5	28,5

Висновки. Таким чином, не дивлячись на розробленість окремих аспектів теми, питання професійної реабілітації, а тим більше, формування мотивації до працевлаштування у звільнених з виправних установ залишається недостатньо дослідженим. Було з'ясовано, що існує ряд перешкод на шляху працевлаштування, які мають об'єктивний характер (відсутність документів, житла, інформації, тощо). Проте найбільшу небезпеку становить саме відсутність

мотивації звільнених до працевлаштування. Проведення психолого-педагогічного експерименту довело, що за допомогою спеціально підібраних методів та технологій можна підвищити рівні мотивації на успіх, працю, знизити показники лінощів, конфліктності. Доцільно продовжити дослідження даної теми на рівні зацікавлених державних організацій та установ, зокрема центрів зайнятості, департаментів соціального захисту населення тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна пенітенціарна служба України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>.
2. Миколаївський регіональний центр зайнятості : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/mik/control/publish/article;jsessionid=8CDE62D4B052D62ACB546B9A4FCB619A?art_id=31205.
3. Неживець О. М. Вплив нормативно-правових та кримінологічних заходів щодо забезпечення соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі / О. М. Неживець // Держава і право. – 2004. – Вип. 24. – С. 496–502.
4. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх: методичний посібник/ [В. М. Вовк, Т. В. Журавель, В. М. Калівошко та інші]; за заг. ред. Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. – К. : «Версо-04», 2012. – 168 с.
5. Права людини в Україні : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1239800564>.
6. Робоча книга соціолога / Під ред. Г. В. Осіпова. – М. : Наука, 2003. – 409 с.
8. Соціально-педагогічний словник. Укладачі: С. У. Гончаренко, В. В. Радул, М. М. Дубінка, В.О. Кравцов та ін., за ред. В. В. Радула. – К. : «ЕксОб», 2004. – 304 с.
9. Теоретичні основи соціальної роботи: теорія і практика: Навчальний посібник / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К. : «Знання», 2008. – 467 с.
10. Тимофеев А. Современное устройство в Западной Европе попечительств над освобожденными из мест заключения / А. Тимофеев // Тюремный вестник. – 1893. – № 6. – С. 209–239.
11. Топольник В. Г. Особливості адаптації та реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі / В. Г. Топольник // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – № 3. – 336 с.
12. Фойницкий И. Патронат в России и за границей / Иван Яковлевич Фойницкий // Вестник Европы. – 1878. – С. 640–671.

Илларионова Н. С., Стремецкая В. А., Николаевский национальный университет имени В. А. Сухолинского, г. Николаев, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ К ТРУДОУСТРОЙСТВУ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ МУЖЧИН, ОСВОБОЖДЕННЫХ ИЗ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В статье раскрываются теоретические основы профессиональной реабилитации мужчин, освобожденных из мест лишения свободы, показан исторический опыт патронажа бывших осужденных. Доказана необходимость формирования мотивации к трудоустройству у этой категории клиентов. Приводятся результаты исследовательско-экспериментальной работы по формированию мотивации к трудоустройству освобожденных.

Ключевые слова: профессиональная реабилитация; пенитенциарное учреждение; мужчины, освобожденные из пенитенциарных учреждений; мотивация; трудоустройство.

Illarionova N. S., Stremetska V. O., Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlinskiy, Mykolaiv, Ukraine

FORMATION OF MOTIVATION TO EMPLOYMENT IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL REHABILITATION OF THE RELEASED FROM PENAL INSTITUTIONS MEN

The article describes theoretical principles of the professional rehabilitation of the men released from penal institutions, historical experience of the patronage of former prisoners is shown. The necessity of formation of a motivation for the employment of this category of clients is proved. The results of the experimental work on forming the motivation for the employment of the released persons are shown.

Keywords: *professional rehabilitation; penitentiaries, men released from penitentiary institutions; motivation; employment*

Рецензенти: д-р пед. наук, професор М. М. Букач;
д-р пед. наук, професор О. П. Мещанінов

© Ілларіонова Н. С., Стремецька В. О., 2016 *Дата надходження статті до редколегії 15.03.2016*